

**WERK  
PRO  
GRAM  
MA  
2017  
— 18**

**RAAD  
VOOR  
CULTUUR**

## Voorwoord

**Voor u ligt het Werkprogramma 2017 – 2018 van de Raad voor Cultuur. De raad adviseert de regering en het parlement over cultuur- en mediabeleid. Hij doet dat met beleidsadviezen, instellingsadviezen en uitvoeringsadviezen. Ook publiceert de raad verkenningen en sectoradviezen, waarin de stand van zaken in een bepaalde sector wordt doorgelicht of een maatschappelijk thema wordt onderzocht dat van belang is voor toekomstig beleid.**

**Dit werkprogramma wordt jaarlijks geactualiseerd. Het eerste hoofdstuk beschrijft de positie, visie en werkwijze van de raad. In hoofdstuk 2 is de adviesagenda opgenomen voor de periode april 2017 – december 2018. De samenstelling van de raad, kring van adviseurs en medewerkers kunt u vinden in hoofdstuk 3.**

**De raad is een netwerkorganisatie. Raadsleden en medewerkers werken samen met een kring van adviseurs, die hun kennis en ervaring inzetten voor het advieswerk van de raad. Debat en discussie zijn daarmee een vast onderdeel van de uitvoering van ons werkprogramma.**

**Met de inzet van deze zeer gevarieerde groep mensen streeft de raad naar kwalitatief hoogwaardige en leesbare adviezen, die bijdragen aan een rijk cultureel leven, richting geven aan het cultuur- en mediabeleid en het veld uitdagen en aanmoedigen.**

**Dit werkprogramma is tot stand gekomen in overleg met het ministerie van OCW dat verantwoordelijk is voor het cultuur- en mediabeleid.**

<b>1. Positie, visie en werkwijze</b>	<b>5</b>
<b>2. Adviesagenda 2017 – 2018</b>	<b>19</b>
<b>3. Samenstelling raad</b>	<b>30</b>
<b>Noten</b>	<b>34</b>
<b>Colofon</b>	<b>35</b>

- 1. Positie, visie en werkwijze**

## 1.1 Taken en taakopvatting

De Wet op het specifiek cultuurbeleid bepaalt dat de Raad voor Cultuur ‘tot taak heeft de regering en de beide kamers der Staten-Generaal te adviseren over algemeen verbindende voorschriften en/of te voeren beleid van het Rijk op het terrein van cultuur’. De raad brengt drie typen adviezen uit:

### *Beleidsadviezen*

De raad geeft – gevraagd en ongevraagd – advies over het te voeren overheidsbeleid op het gebied van kunst, erfgoed en media. Het aantal beleidsadviezen en de aard ervan bepaalt de raad zelf, in overleg met de verantwoordelijke bewindspersoon.

### *Instellingsadviezen*

De raad is belast met de advisering over subsidies aan culturele instellingen in het kader van de culturele basisinfrastructuur (BIS). De BIS bestaat uit rechtstreeks door het Rijk gefinancierde instellingen. Eens in de vier jaar vindt advisering hierover plaats. Halverwege de subsidieperiode voert de raad monitoringsgesprekken met alle BIS-instellingen. Ook bezoeken adviseurs van de raad regelmatig activiteiten van deze instellingen om een indruk te krijgen van hun functioneren.

### *Adviezen op grond van wettelijke taken*

De raad is betrokken bij de uitvoering van een aantal wettelijke taken. Op grond van de Mediawet adviseert de raad over omroeperkenningen en het concessiebeleidsplan van de Nederlandse Publieke Omroep. Andere uitvoeringstaken van de raad zijn adviezen over de aanwijzing van professionele organisaties voor monumentenbehoud; over de voordracht van sites voor het Europees Erfgoedlabel; over de voordracht van immaterieel erfgoed bij UNESCO en over billijke vergoedingen voor de exploitatie van auteursrechten. De taken die de raad tot 1 juli 2016 had op grond van de Monumentenwet (advisering over aanwijzing en afvoering van monumenten)

en de Wet tot behoud van cultuurbezit zijn inmiddels overgedragen aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De Raad voor Cultuur wil adviezen geven die bijdragen aan een rijk cultureel leven, richting geven aan het cultuurbeleid en het culturele veld uitdagen en aanmoedigen. Wij geven deze adviezen vanuit een bijzondere positie. De raad is namelijk enerzijds onderdeel van het staatsbestel, maar functioneert anderzijds volledig onafhankelijk. Wij mengen ons in actuele discussies, maar laten ons niet leiden door de waan van de dag. De raad is geen wetenschappelijk instituut, maar we betrekken wetenschap en wetenschappers bij ons werk. De raad doet mee aan het publieke debat, maar we bedrijven geen journalistiek. Vanuit deze ‘tussenpositie’ adviseert de raad aan de hand van de volgende drie uitgangspunten:

### **De raad adviseert met visie en durf**

Goede adviezen komen in verschillende vormen en maten, maar zijn in ieder geval goed beargumenteerd en duidelijk. De raad prikkelt waar het kan, moedigt aan waar nodig en wijst op nieuwe perspectieven. We zoeken de grenzen van het cultuurdebat op en anticiperen op ontwikkelingen of dilemma’s.

De raad heeft kennis van zaken of weet deze kennis te ontsluiten. We staan open voor nieuwe geluiden en dwarse zienswijzen, maar hebben ook oog voor traditie en het culturele verleden. We benaderen problemen waar het kan interdisciplinair en betrekken waar nodig deskundigen uit andere sectoren. De raad werkt vanuit een consistente visie op cultuur en herijkt deze ook met enige regelmaat.

### **De raad is onafhankelijk**

In zijn positie tussen politiek, maatschappij, media en ambtenarij bewaakt de raad zijn onafhankelijke positie. Dat gaat verder dan alleen het principe dat hij ‘zonder last of ruggenspraak’ opereert. De raad oriënteert en informeert zich breed en baseert zijn adviezen op uiteenlopende bronnen.

Zulke bronnen kunnen zowel feitelijke gegevens (*evidence based*), wetenschappelijk onderzoek (*theory based*) als meningen van kunstenaars, deskundigen en leken (*opinion based*) zijn. We moeten weten wat er speelt en zoeken daarom verbindingen met culturele instellingen, media, wetenschap en overheid. De raad staat dus niet boven de partijen, maar ertussen. Bij onze advisering maken we zo goed mogelijk duidelijk hoe we tot conclusies zijn gekomen en welke afwegingen daarbij zijn gemaakt.

### Adviezen hebben impact

In het jargon van adviesraden is ‘doorwerking’ een belangrijk begrip dat wordt gebruikt om het effect van een advies te duiden. Die effecten kunnen zowel om de impact op de lange termijn gaan als om concrete maatregelen die direct in beleid te vertalen zijn. De doorwerking van adviezen wordt niet alleen bepaald door de inhoud ervan, maar ook door de manier waarop er wordt geadviseerd. Aandacht voor proces en vorm is van belang.

Om te voorkomen dat adviezen in bureaulades verdwijnen, zoekt de raad het debat en de dialoog op. Wij zien debatteren als een vorm van adviseren. Discussies over cultuur en cultuurbeleid vergroten de aandacht, beïnvloeden (publieke of politieke) opinies en brengen reuring. Na afronding van een advies zorgt de raad ervoor dat het voor iedereen toegankelijk is en brengen we het onder de aandacht van de media.

## 1.2 Visie en adviesdomeinen

### Visie op cultuur <sup>[1]</sup>

In de visie van de raad is aan cultuur een breed palet aan waarden verbonden. Het kan gaan om kunstzinnige of kunsthistorische waarden: de beleving van schoonheid, de reflectie op de wereld om ons heen. Het kan ook gaan om maatschappelijke opbrengsten: culturele voorzieningen dragen bij aan beter onderwijs, kunnen positieve effecten hebben op de gezondheid, een actieve deelname van burgers aan de



samenleving stimuleren of bijdragen aan de gemeenschapszin van (groepen) burgers. Het kan ook gaan om economische waarden: culturele voorzieningen in de buurt leiden tot meer opbrengsten in de horeca, hogere huizenprijzen of een aantrekkelijker vestigingsklimaat voor bedrijven.<sup>[2]</sup> Of het nu om een individu, een instelling, een bedrijf of een overheidsinstelling gaat, er is voor elk wat wils in het waardenpalet.<sup>[3]</sup>

Politiek gezien dus ook; linksom of rechtsom zijn er prioriteiten te leggen, afhankelijk van het belang dat men aan bepaalde waarden hecht. Maar volgens de raad zal elke discussie over de waarde van cultuur rekening moeten houden met die ene eigenschap waarmee cultuur zich onderscheidt van al het andere. Dat is de esthetische waarde voor de kunsten en de intrinsieke waarde voor het erfgoed. Deze waarden ontstaan doordat een persoon zich ‘mentaal verbindt’ aan kunst en erfgoed.<sup>[4]</sup> In de kunsten gebeurt dat doordat een lezer, luisteraar of toeschouwer wordt aangesproken door de esthetische kwaliteiten van een kunstwerk. Op die manier kan het bijvoorbeeld schoonheid, ontroering of contemplatie bieden. Maar evengoed kan het een schok, afkeer, verdriet, discussie en confrontatie veroorzaken. In het erfgoed legt een object of handeling een persoonlijke verbinding tussen mensen en (hun eigen of een andere) geschiedenis, tradities en verhalen. Geen enkel ander onderdeel van onze samenleving – sport, economie, wetenschap, religie – doet zo’n expliciet beroep op deze waarden.

Dat wil niet zeggen dat cultuur is losgezongen van de werkelijkheid en alleen maar ‘mooi’ is. Cultuur staat midden in de maatschappij, verbindt en kan direct of indirect zeer geëngageerd zijn. Zij kan de wereld waarin wij leven commentariëren en er (soms radicale) kritiek op leveren. Zoals toneelregisseur Johan Simons zei: “Kunst kan een samenleving helpen over zichzelf te reflecteren, nieuwe denkpijpen te openen, het ondenkbare te denken, afgronden zichtbaar te maken, en ja, ook troost te bieden.”<sup>[5]</sup> Voor erfgoed geldt dat evenzeer; de objecten en gebruiken die uit de historie voort-

komen, laten zien hoe onze of andere samenlevingen waren – en dat kan heel confronterend zijn. Deze onderscheidende waarden van cultuur kunnen dus ook choqueren of beledigen. Dat wordt niet altijd door iedereen geaccepteerd. Door de eeuwen heen – ook in deze tijd – is het een reden voor uiteenlopende regimes en maatschappelijke groepen om het geluid van kunstenaars te smoren of te vernietigen. Des te belangrijker is het dat die aspecten van cultuur hoog in het vaandel worden gehouden. De functie van cultuur als vrijplaats van kritische, onconventionele opvattingen en visies moet worden gekoesterd en bewaakt.

### **Hoofdpijnen adviesagenda**

De raad bepaalt in samenspraak met het ministerie van OCW de hoofdpijnen van zijn adviesagenda. Aan de basis daarvan ligt een verkenning naar ontwikkelingen en trends in het culturele leven: ‘De Cultuurverkenning’. In ‘Agenda Cultuur’ zijn die verder uitgewerkt in een beleidsagenda voor de lange termijn. In het advies over de Culturele Basisinfrastructuur 2017 – 2020 zijn nadere accenten gezet in deze langetermijnagenda.

Op het terrein van de media heeft de raad een advies over de toekomst van de publieke omroep uitgebracht: ‘De tijd staat open’. Dit advies, en de daaropvolgende beleidsontwikkelingen die de staatssecretaris van Media heeft ingezet, zijn leidend voor het deel van de adviesagenda dat zich richt op het mediabestel.

Hieronder zijn de hoofdpijnen van de adviesagenda beknopt beschreven. De vijf thema’s die worden genoemd zijn richtinggevend, maar het is niet zo dat elk thema ook ieder jaar in een advies aan bod komt. Dat hangt af van de adviesbehoefte van het kabinet.

## 1. Herijking cultuurbestel

In ‘De Cultuurverkenning’ beschreef de raad fundamentele veranderingen in publiekpatronen en maakprocessen. Hij constateert dat het cultuurbestel daar onvoldoende op in speelt. De doelen van ons cultuurbeleid – toegankelijk, voldoende gespreid en pluriform aanbod – worden naar de mening van de raad met het huidige beleid niet meer voldoende gerealiseerd.

Het cultuur bestel kent een aantal knelpunten. Subsidieverdeling is te veel gericht op individuele instellingen. Het werkt concurrentie in de hand en is niet gericht op de samenhang en samenwerking. Voorwaarden voor subsidieverstrekking zijn star en inflexibel: zij houden artistieke en maatschappelijke ontwikkeling tegen en hebben een bias in het voordeel van de gevestigde orde. De BIS en Fondsen is daarnaast de afgelopen onnavolgbaar gekort en subsidieverdeling voelt in toenemende mate onrechtvaardig aan zeker waar het om toegang (en spreiding) gaat. Daar komt bij dat het cultuurbeleid tussen Rijk, gemeenten en provincies niet goed op elkaar is afgestemd. Afspraken over taakverdeling uit jaren 80 en 90 zijn achterhaald.

De raad heeft in ‘Agenda Cultuur’ geadviseerd de komende jaren te gebruiken om de functie van de BIS opnieuw helder te beschrijven en meer in verband te brengen met het lokale en regionale cultuurbeleid. Wij leveren daarvoor drie bouwstenen. De eerste bouwsteen betreft het in kaart brengen van ontwikkelingen binnen de verschillende disciplines. De raad brengt daarom eind 2017/begin 2018 een serie sectoradviezen uit. De tweede invalshoek betreft de ondersteunende functies in het cultuurbestel. In de periode 2009 – 2012 werden deze functies veelal uitgeoefend door sectorinstituten, waaronder Premisela, het Theater Instituut Nederland en het Nederlands Architectuur Instituut. Vanaf 2013 zijn veel van deze instellingen wegbezuinigd of gefuseerd. In de BIS 2017 – 2020 zijn er alleen nog bovensectorale, ondersteunende functies op het gebied van onderzoek, digitalisering, cultuureducatie, inter-

nationalisering en creatieve industrie. De raad zal zich opnieuw buigen over een optimale invulling van de ondersteunende functies in het cultuurbestel. De derde invalshoek is tegelijk het tweede hoofdthema van de adviesagenda van de raad en wordt hieronder beschreven.

## 2. Relatie Rijk en stedelijke regio

Voor steeds meer culturele instellingen is de stad de thuisbasis en de wereld het speelveld. Verstedelijking en globalisering zetten door. Lokaal en mondiaal ontstaan nieuwe verbindingen, een nieuw publiek en nieuwe producties. Stedelijke regio's zijn de natuurlijke brandpunten in het culturele aanbod. Zij kunnen rekening houden met de eigen identiteit en inspelen op de behoeften van hun inwoners, of het nu om een groeiende multiculturele bevolking gaat of juist om een krimpregio. De raad ziet culturele instellingen op dit stedelijk belang inspelen. Zij zoeken verbindingen met lokaal publiek door producties of tentoonstellingen te maken die verwijzen naar de verhalen uit de stad en haar omgeving. Er ontstaan lokaal steeds meer – soms ook onconventionele – samenwerkingsverbanden, die kunstenaars en instellingen vaak zelf tot stand brengen.

De stedelijke worteling gaat gepaard met een sterke internationale oriëntatie van kunstenaars en culturele instellingen. Niet alleen internationale blikvangers, zoals het Rijksmuseum, het Nederlands Dans Theater of het Koninklijk Concertgebouworkest, maar ook individuele kunstenaars en kleinere instellingen zoeken via beurzen, biënnales of digitale media een internationaal podium. Met name dance, games en televisieproducties weten wereldwijd een groot publiek te bereiken.

Het kunstvakonderwijs trekt talent uit de hele wereld en opleidingen zijn steeds meer internationaal georiënteerd.

De raad besteedt aan deze ontwikkeling, die ook wel 'glocalisering' wordt genoemd, bijzondere aandacht. Hoe kan cultuurbeleid beter rekening houden met ontwikkelingen in

stedelijke regio's? Wat betekent dit voor de samenstelling van de culturele basisinfrastructuur en de rol van de fondsen en de raad? Hoe invulling te geven aan internationaal cultuurbeleid? Hoe om te gaan met de vlucht die de internationale cultuur- en mediaproductie (en -distributie) nemen?

### 3. Van klaslokaal tot kunstenaar/maker: over de culturele en mediawijze carrière

De raad richt zich binnen dit thema op adviesvragen met betrekking tot de keten van eerste kennismaking van kinderen met cultuur tot de scholing van professionele kunstenaars. Cultuur- en media-educatie ziet de raad als onderdeel van de vormende taak van het onderwijs van de toekomst, ook voor diegenen die geen culturele carrière ambiëren. Ook de minister van OCW heeft cultuureducatie tot speerpunt van haar beleid gekozen. De raad besteedt daarom in zijn adviezen bijzondere aandacht aan educatie, scholing en deskundigheidsbevordering – op zowel het terrein van het erfgoed, de kunsten als de media. Zijn uitgangspunt daarbij is dat leren geen lineair proces is, maar in alle fasen van een culturele loopbaan van belang is ('Leven Lang Leren').

Van groot belang voor de culturele carrière zijn de ingrijpende gevolgen van de veranderde arbeidsmarkt voor makers en kunstenaars. Kunstenaars zijn gedreven, zelfredzaam en autonoom. Ze werken als zelfstandige met een gemengde beroepspraktijk en organiseren zich in informele netwerken, dwars door de disciplines heen. Maar de verkenning en het daaropvolgende advies dat de raad met de SER heeft uitgebracht (respectievelijk januari 2016 en april 2017) bevestigen een zorgwekkend beeld: kunstenaars en makers hebben verhoudingsgewijs een laag tot zeer laag inkomen, de verborgen werkeloosheid neemt toe en sociale voorzieningen zijn dikwijls niet afdoende geregeld. De raad zal de ontwikkelingen op de voet blijven volgen en zich blijven inzetten voor een beter functionerende arbeidsmarkt in de culturele sector.

#### 4. Veranderende publiekspatronen en diversiteit

Samenstelling, gedrag en voorkeuren van het publiek veranderen ingrijpend. Het is de tijd van de beleveniscultuur: we willen alles, nu meteen en overall. Mensen zijn culturele omnivoren geworden, die zelf bepalen waar ze van kunst en cultuur genieten. Dat kan uiteraard in een museum, schouwburg of concertzaal, maar evengoed op festivals, in buurthuizen of gewoon thuis op de bank achter de tablet of laptop. Bij traditionele kunstuitingen, zoals symfonische concerten of klassieke balletten, vergrijs het publiek en blijft de aanwas van nieuwe en jongere publieksgroepen achter. Cultuurinstellingen vinden het moeilijk om hierop een passend antwoord te vinden.

De raad verwacht dat het publieksbereik van de traditionele cultuuruitingen – de disciplines waarop overheidsbeleid zich tot nu toe vooral richt – op termijn zal stagneren en afnemen. Nieuwe generaties blijven gericht op de cultuurvormen die zij in hun jonge jaren al waardeerden.

Tegelijkertijd vinden jong publiek en de steeds grotere groep mensen met een migratie-achtergrond weinig aansluiting bij de traditionele cultuuruitingen. Terwijl juist deze generaties en de cultureel diverse makers Nederland met hun objecten, verhalen en beeldtalen een hedendaags gezicht geven én een nieuw gesprek op gang brengen.

De raad zal in zijn advisering aandacht blijven besteden aan een meer inclusief cultuurbestel. Publiek gefinancierde cultuur moet relevant en toegankelijk zijn voor alle bevolkingsgroepen.

#### 5. Onafhankelijk en betrouwbaar publiek mediabestel

Een onafhankelijk en betrouwbaar, publiek mediabestel – op landelijk, regionaal en lokaal niveau – is een groot goed. De programma's, artikelen, websites en live streams die ons bereiken, becommentariëren en verbeelden gebeurtenissen en cultuur in Nederland en daarbuiten. Zij verbinden bevol-

kingsgroepen, informeren, leren en vermaken ons. Zij verrijken ons leven. Het mediabestel vormt met zijn kwalitatief hoogwaardige en onafhankelijke nieuwsvoorziening een dragende pijler onder onze democratische rechtstaat, en dat zou ook in de toekomst zo moeten zijn. Geen eenvoudige opdracht, want er verandert veel.

Technologische vernieuwingen buitelen over elkaar heen, het mediagebruik verandert onder onze handen. Inmiddels krijgen, maken en delen mensen – consumenten en producenten – informatie en belevenissen overal, onmiddellijk en op iedere plek. Een moderne en toekomstbestendige, publieke mediadienst moet op deze veranderingen inspelen en er gebruik van maken. De structuur ervan moet zo ingericht zijn dat hij deze veranderingen aankan.

### 1.3 Organisatie

Naar aanleiding van een evaluatie door de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur en een forse budgettaire korting van ruim 30 procent heeft de raad de afgelopen jaren zijn werkwijze en organisatie ingrijpend veranderd. De raad is omgevormd van een ‘vaste’ organisatie tot een ‘netwerkorganisatie’, waardoor het flexibel binnenhalen van externe kennis en deskundigheid wordt vergemakkelijkt en gestimuleerd.

Sinds 2013 werkt de raad met een kring van adviseurs, diverse uitvoeringscommissies en vier domeincommissies. In verschillende projecten werken de commissieleden en adviseurs gezamenlijk aan de invulling en uitwerking van de beleids-, instellings- en uitvoeringsadviezen. Zij worden ondersteund door het bureau van de raad. Bij de samenstelling van alle gremia is diversiteit het uitgangspunt. De confrontatie van uiteenlopende gezichtspunten, achtergronden, expertisegebieden en geluiden dragen bij aan de kwaliteit van de advisering. Ook hechten minister en raad aan een representatieve vertegenwoordiging van verschillende bevolkingsgroepen naar leeftijd, geslacht, culturele achtergrond en regionale afkomst.

Per 1 mei 2017 heeft de raad het aantal vaste commissies nog verder teruggebracht. De domeincommissies, die verantwoordelijk waren voor de vier hoofddisciplines binnen de raad (podiumkunsten, musea & erfgoed, media en beeldende kunst/vormgeving/architectuur) zijn opgeheven; de raad werkt bij de voorbereiding van zijn adviezen met tijdelijke commissies die op maat worden samengesteld.

De raad bestaat nu uit de volgende gremia:

### *Raad*

De raad bestaat uit acht leden. Naast de voorzitter gaat het om zeven generalisten, die kennis hebben van het culturele veld en daarnaast expertise in andere relevante disciplines (bijvoorbeeld ondernemerschap, financiën, juridische zaken).

We streven naar een vruchtbaar samenspel tussen raad en commissies. Raadsleden nemen in de regel deel aan tijdelijke commissies die een advies voorbereiden. Deze commissies worden in de raad uitgenodigd om (de voortgang van) adviezen toe te lichten.

### *Kring van adviseurs*

Aan de raad is een kring van adviseurs verbonden. De kring heeft het karakter van een 'pool', zodat de inzet van deskundigen kan worden toegesneden op de thematiek van een advies. De kring bestaat op dit moment uit ongeveer 130 adviseurs. Onder hen zijn mensen met kennis van de sectoren en instellingen in de BIS, maar ook met specifieke expertise op bijvoorbeeld financieel, juridisch of internationaal terrein. Bij de samenstelling van de kring wordt veel waarde gehecht aan een evenwichtige vertegenwoordiging uit verschillende regio's, bevolkings- en leeftijdsgroepen.

De raad kan voor adviestrajecten een beroep doen op de leden van de kring. Ook spelen de adviseurs een belangrijke rol bij de beoordeling van subsidieaanvragen, de monitoring van BIS-instellingen en voorstellingsbezoeken.



De kring van adviseurs wordt niet door de minister, maar door de raad zelf benoemd zodat deze, afhankelijk van de behoefte, eenvoudig uitgebreid of verkleind kan worden.

### *Uitvoeringscommissies*

Vanwege de uitvoering van een aantal wettelijke taken heeft de raad drie vaste commissies:

- Professionele Organisaties voor Monumentenbehoud (*beoordeelt aanvragen van organisaties die de zogenaamde POM-status willen verkrijgen*).
- Europees Erfgoedlabel (*belast met de voordracht van sites voor het Europees Erfgoedlabel*).
- Immaterieel Erfgoed UNESCO (*belast met de voordracht van kandidaten voor de UNESCO-lijst van immaterieel erfgoed*).

### *Bureau*

De raad is een netwerkorganisatie die wordt ondersteund door een bureau. Het bureau fungeert als knooppunt in en regisseur van het netwerk. Het bestaat uit een kleine groep professionals, die met een grote mate van zelfstandigheid hun werk verrichten. De vaardigheden, creativiteit en kennis van deze medewerkers dragen in belangrijke mate bij aan de kwaliteit en doorwerking van de raadsadvisering.

## **1.4 Werkwijze**

De raad is een organisatie waarin, afgezien van een aantal vaste aandachtsgebieden, het werk projectmatig is georganiseerd. Adviestrajecten hebben een kop en een staart, kunnen worden gepland en hebben een vastomlijnd onderwerp.

Adviezen en andere publicaties worden in de regel voorbereid door tijdelijke commissies, die voor de duur van een advies-traject in het leven worden geroepen. Zo'n commissie bestaat uit raadsleden en adviseurs uit de kring – waar nodig aan-

gevuld met externe deskundigen. De commissieleden worden geselecteerd op kennis van zaken, diversiteit, reputatie en een fris geluid.

Deze manier van werken garandeert de flexibiliteit en inhoudsdeskundigheid bij het tot stand brengen van adviezen; er worden immers commissies op maat samengesteld. Projectmatig werken biedt ook mogelijkheden om in wisselende teams van medewerkers, adviseurs en raadsleden samen te werken.

Het bureau van de raad coördineert, begeleidt en ondersteunt het werk van de commissies. Elk advies begint met een startnotitie of projectplan, waarin vraagstelling, planning en eindtermen zijn beschreven. De beoogde doorwerking van adviezen wordt vooraf in kaart gebracht. De voortgang ervan wordt in de raad besproken, in aanwezigheid van de voorzitter en mogelijk ook andere leden van de commissie. De raad stelt uiteindelijk het advies vast. Hij is verantwoordelijk voor de inhoud ervan.

De raad schaal, wanneer het advieswerk daarom vraagt, zijn capaciteit op en kan ook snel weer terugkeren naar zijn basisbezetting. De raad brengt zijn adviezen niet alleen de wereld in, maar haalt de wereld ook in huis – letterlijk – door te functioneren als een plek waar het debat over cultuur en cultuurbeleid plaatsvindt. Daar leent zijn huisvesting zich goed voor. De raad is sinds 2013 gevestigd naast het centraal station in Den Haag. In een compacte, prettige ruimte kunnen wij flexibel werken, vergaderen en debatteren. Voor bijdragen aan de inrichting ervan nodigt de raad regelmatig jonge kunstenaars en studenten van kunstacademies uit.

## **2. Adviesagenda 2017 – 2018**

Om de impact van zijn adviezen te optimaliseren, streeft de raad naar een gevarieerd palet aan adviezen. Naast adviezen die zijn gericht op de ontwikkeling van toekomstvisies kunnen er ook meer concrete en direct uitvoerbare beleidsadviezen worden gegeven. De raad wisselt strategische, sectoroverstijgende adviestrajecten af met toepassingsgerichte briefadviezen die, mits goed getimed, een discussie net even verder kunnen brengen of juist kunnen uitlokken. Naast gevraagd (door de regering, maar ook door de Eerste en Tweede Kamer) kan de raad ook ongevraagd advies uitbrengen. De raad onderscheidt de volgende publicaties, leidend tot een herkenbaar palet aan adviezen:

#### *Beleidsadviezen*

Die hebben betrekking op een bepaalde sector (sectoraal) of zijn van algemeen belang zijn (sectoroverstijgend).

#### *Instellingsadviezen*

Die hebben betrekking op de beleidsplannen of het functioneren van culturele instellingen, of van instellingen op het gebied van de media.

#### *Verkenningen of sectoradviezen*

Daarin licht de raad de stand van zaken in een culturele sector door of een maatschappelijk thema dat van belang is voor toekomstig cultuurbeleid.

#### *Uitvoeringsadviezen*

Die hebben betrekking op de uitvoering van wet- en regelgeving op het gebied van professionele organisaties voor monumentenbehoud; het Europees Erfgoedlabel; immaterieel erfgoed bij UNESCO en billijke vergoedingen voor de exploitatie van auteursrechten.

In de vormgeving en totstandkoming van deze producten is maatwerk geboden. Presentaties, prikkelende essays (op persoonlijke titel van de auteur), debatten en sociale media kunnen onderdeel uitmaken van een adviestraject.

De raad heeft een veelgelezen nieuwsbrief en een account op Twitter met circa 10.000 volgers. Leden van de raad, het bureau en zijn adviseurs treden regelmatig op in de media en publiceren in kranten en vaktijdschriften. <sup>[6]</sup>

In 2017 en 2018 gaat de raad regelmatig op werkbezoek in de vorm van ‘residencies’: wij verblijven dan enkele dagen in een stedelijke regio, bezoeken culturele instellingen, praten met makers en kunstenaars en debatteren over beleidsvraagstukken die in zo’n regio spelen.

De raad zal ook het komende jaar – waar mogelijk en wenselijk – adviestrajecten initiëren in samenwerking met andere adviesraden.

Hieronder staan de verwachte activiteiten van de raad voor de periode 2017 – 2018 op een rij. De opsomming is ingedeeld naar beleidsadviezen, instellingsadviezen, verkenningen en uitvoeringsadviezen – en daarbinnen naar de verwachte opleverdatum. De adviesonderwerpen hebben in de regel een relatie met de in hoofdstuk 1.3 opgenomen brede thema’s.

Door de voorziene herijking van het cultuurbestel staan op de adviesagenda van de raad veel adviezen die daarmee te maken hebben, zoals de sectoradviezen en de adviezen over de relatie tussen Rijk en regio.

## 2.1 Beleidsadviezen

### Arbeidsmarkt culturele sector

#### *Voorjaar 2017*

In 2016 heeft de raad samen met de SER een verkenning uitgevoerd naar de arbeidsmarkt in de culturele sector. De uitkomsten ervan zijn alarmerend. De inkomsten van kunstenaars zijn laag, hun onderhandelingspositie zwak, secundaire arbeidsvoorzieningen zijn dikwijls afwezig. De twee raden adviseren in vervolg hierop over een pakket maatregelen om de situatie op de arbeidsmarkt te verbeteren.

### Extra geld voor cultuur ('Amendement Vermue')

#### *Voorjaar 2017*

Instellingen met een vernieuwend, niet-westers aanbod en nieuwe publiekgroepen zijn nog te weinig zichtbaar. Bovendien weten zij minder goed de weg naar de subsidiekanalen te vinden. De raad vindt het belangrijk dat ook deze instellingen kunnen rekenen op financiële ondersteuning van het Rijk, want zij dragen bij aan een gevarieerd aanbod van kunst en cultuur. Omdat juist nieuwe genres en vernieuwende presentatievormen kwetsbaar zijn, adviseert de raad om het beschikbare bedrag van 1 miljoen euro aan deze categorie te besteden.

### Cultuurbeleid in stedelijke regio's

#### *Najaar 2017*

In stedelijke regio's ontstaan steeds meer initiatieven om tot een samenhangende, culturele infrastructuur te komen. De raad wil dat hiermee meer rekening wordt gehouden in het rijkscultuurbeleid. De raad analyseert de ontwikkelingen en initiatieven die stedelijke regio's nemen, en zal adviseren over scenario's voor passende (bestuurlijke) arrangementen die de afstemming tussen Rijk, stedelijke regio's en fondsen kunnen verbeteren.

## Mediabeleid (zie ook sectoradvies Audiovisueel)

### *Najaar 2017*

De opkomst van grote commerciële distributieplatforms – zoals Google, Amazon, Netflix en Youtube – hebben grote invloed op het kijkgedrag van Nederlanders. In dit advies analyseert de raad deze ontwikkeling en gaat na wat de gevolgen hiervan zijn voor de productie en toegankelijkheid van Nederlandse artistieke en journalistieke content.

## Begroting en concessiebeleidsplan

### Regionale Publieke Omroep (RPO)

#### *Najaar 2017*

De nieuw opgerichte Regionale Publieke Omroep (RPO) zal een meerjarenbegroting en concessiebeleidsplan bij de minister indienen. Over deze plannen zal de staatssecretaris de raad om advies vragen.

## Toekomstbestendig monumentenbeleid

### *Voorjaar 2018*

De minister van OCW heeft de Raad voor de Leefomgeving en de Raad voor Cultuur gevraagd advies uit te brengen over de impact van transities in het ruimtelijk domein op het onroerend cultureel erfgoed.

## Mediawijsheid

### *Voorjaar 2018*

In 2005 heeft de raad het begrip ‘mediawijsheid’ geïntroduceerd. Dit heeft geleid tot aandacht voor het onderwerp in het onderwijs en de mediasector, maar de aanpak ervan is toe aan een volgende fase. In dit advies zal de raad ingaan op de kenmerken van een leercultuur die rekening houdt met een gemedialiseerde samenleving: een samenleving waarin beeldtaal en digitale geletterdheid bepalende factoren zijn.

## Ondersteuningsstructuur culturele sector

2018

Sommige ondersteunende functies zijn onontbeerlijk voor een goed functionerend cultuurbestel. De minister zal de raad vragen welke functies nodig zijn en hoe deze optimaal kunnen worden ingericht. Voorafgaand aan het advies zal eerst een onderzoek worden uitgevoerd naar de waardering van en behoefte naar dit soort functies.

## Cultuurbestel 2020 en verder

2018

Naar verwachting zal de minister van OCW de raad in 2018 om advies vragen over de inrichting van het cultuurbestel vanaf 2020.

## Meer en ander publiek

*Nader te bepalen*

De raad is voorstander van een inclusief cultuurbeleid. Uiteenlopende publieksgroepen – jong en oud, cultureel divers en afkomstig uit alle delen van het land – moeten daarom toegang hebben tot het gesubsidieerde culturele aanbod. Dat is nu zeker niet het geval. Wat is er concreet nodig om deze publieksgroepen beter te bereiken en te betrekken?

## Journalistiek

*Nader te bepalen*

Betrouwbare en onafhankelijke nieuwsvoorziening is een pijler onder de rechtstaat. Maar zij staat onder druk. Nepnieuws, informatiefilters en de dominantie van superplatforms roepen de vraag of deze pijler nog wel overeind staat. Tel daarbij ook nog eens de moeilijke financiële positie van dagbladen en verschraling van de regionale journalistiek op. De raad zal deze ontwikkeling nader analyseren en adviseren over de randvoorwaarden waaronder betrouwbare en onafhankelijke nieuwvoorziening gewaarborgd kan blijven.



## Financiering van cultuur

### *Nader te bepalen*

Cultureel ondernemerschap ziet de raad als een werkwijze waarmee instellingen, vanuit hun artistieke oriëntatie, meer publiek en financiers weten te interesseren voor hun werk. De cultuursector is gebaat bij financieel gezonde en weerbare instellingen. Afhankelijkheid van slechts één financier maakt een organisatie kwetsbaar, of het nu om subsidie gaat of om een andere bron van inkomsten. Het aanboren van nieuwe geldstromen is voor de cultuursector van groot belang. De raad wil dit onderwerp verder brengen door een advies over de financiering van cultuur uit te brengen. Welke financieringsbehoeften heeft het veld? Welke (nieuwe) financieringsmogelijkheden passen het beste bij welke culturele activiteit? Wat is de rol van de overheid?

## Cultuur en sportevenementen

### *Nader te bepalen*

Nederland beleeft een groei van grote sportevenementen. Door rondom zulke evenementen een interessante culturele programmering te organiseren, wordt de aantrekkingskracht vergroot en een breed publiek bereikt. De raad zal samen met de onlangs opgerichte Sportraad nagaan hoe verrassende combinaties van sport en cultuur de beleving van evenementen kunnen versterken.

## Festivals

### *Nader te bepalen*

Festivals trekken miljoenen bezoekers. Het zijn evenementen die er goed in slagen aan te sluiten bij de behoefte aan beleving en onderdompeling. Veel festivals geven ruimte aan cross-overs, programmeren naast toegankelijk aanbod ook complexere cultuuruitingen en weten verbindingen te leggen met andere maatschappelijke sectoren. De raad wil met dit advies de positie van festivals in het culturele landschap dieper analyseren en nagaan op welke wijze overheidsbeleid hun bijdrage aan publieke waarden kan stimuleren.

## 2.2 Instellingsadviezen

De raad adviseert over subsidieaanvragen en beleidsplannen van instellingen die rijkssubsidie ontvangen uit de cultuur- of mediabegroting. In 2016 heeft de raad instellingsadviezen uitgebracht in het kader van de Culturele Basisinfrastructuur 2017 – 2020 (BIS).

### Monitoring van BIS-instellingen

Gedurende de gehele subsidieperiode volgt de raad de BIS-instellingen. De raad krijgt hierdoor inzicht in het functioneren van deze instellingen en in de BIS als geheel. Deze kennis vormt een belangrijke basis voor het oordeel dat de raad eens in de vier jaar moet geven over de subsidieaanvragen van de instellingen. Monitoring bestaat uit de volgende onderdelen:

- Het volgen van de activiteiten van de instellingen, zoals concerten, voorstellingen, tentoonstellingen et cetera. Rapportages hierover worden toegevoegd aan de instellingsdossiers. De raad zal in dit kader ook kennismaken van de jaarrekeningen en bestuursverslagen van de instellingen.
- In 2018, het tweede jaar van de subsidieperiode, wordt een gesprek gevoerd met de BIS-instellingen. Belangrijke gespreksonderwerpen zijn het uitvoeren van het activiteitenplan, het functioneren van de instelling en de ervaringen van de instelling in de BIS.

Als de activiteiten en/of de jaarverantwoording hiertoe aanleiding geven, kan de raad besluiten een vervolggesprek te voeren met een instelling. Hij kan ook op een andere manier stappen ondernemen door bijvoorbeeld tussentijds over de instelling te adviseren.

### Basisinfrastructuur 2017 – 2020

#### *Gehele periode*

Monitoring BIS-instellingen aan de hand van activiteitenbezoeken.

### Basisinfrastructuur 2017 – 2020

#### *Zomer 2017*

Beoordeling aanvullende plannen NOM/KIEM, Slot Loevestein en Letterkundig Museum.

### Basisinfrastructuur 2017 – 2020

#### *2018*

Monitoringsgesprekken.

### Meerjarenbegroting 2017 – 2021

#### Nederlandse Publieke Omroep (NPO)

#### *Najaar 2017*

De raad brengt een advies uit over de meerjarenbegroting 2017 – 2021 van de NPO.

## **2.3 Verkenningen en sectoradviezen**

In een verkenning licht de raad de stand van zaken door in een sector of rond een maatschappelijk thema dat relevant is voor de culturele sector. In principe publiceert de raad eens in de vier jaar een cultuurbrede verkenning als opmaat voor een nieuwe subsidieperiode.<sup>[7]</sup> ‘De Cultuurverkenning’ uit 2014 was de eerste van deze verkenning ‘nieuwe stijl’. Een ander voorbeeld is de verkenning die de raad samen met de SER in 2016 heeft uitgevoerd naar de arbeidsmarkt in de culturele sector. De raad gebruikt een verkenning om trends en ontwikkelingen te duiden en beleidsopties in kaart te brengen. Een verkenning voorziet niet in een uitgewerkt advies, maar is bedoeld als opmaat voor debat en reflectie. Zij kan voor regering en parlement aanleiding zijn om een specifieke adviesaanvraag bij de raad neer te leggen.

Sectorverkenningen en -adviezen zijn bedoeld om trends en ontwikkelingen binnen een discipline tegen het licht te houden. Vijf jaar geleden heeft de raad voor het laatst dergelijke verkenningen uitgevoerd en hij krijgt regelmatig vragen naar een vervolg daarop.

Met het oog op een mogelijke herijking van het cultuurbestel staan er in de periode november 2017 – maart 2018 sectoradviezen op de rol over de audiovisuele sector, beeldende kunst, letteren en bibliotheken, monumenten en archeologie, musea, de ontwerpsector (architectuur, vormgeving, e-cultuur) en podiumkunsten (dans, muziek, muziektheater, theater).

## **2.4 Uitvoeringsadviezen**

### **Europees Erfgoedlabel**

Met het Europees Erfgoedlabel wordt de zichtbaarheid van de Europese, historische en symbolische waarde van erfgoed sites (gebouwen en locaties) vergroot. De raad heeft in 2012 geadviseerd over de thema's waarbinnen aanvragen voor een Europees Erfgoedlabel kunnen worden ingediend (tolerantie en recht; mobiliteit en maakbaarheid; cultuur en sport; geld en koopmanschap). Daarna heeft de raad uit de eerste aanmeldingen een selectie gemaakt van sites die de minister vervolgens heeft voorgedragen bij de Europese Commissie. In 2018 vindt er een nieuwe selectieronde plaats.

### **Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud**

Vanaf 2013 adviseert de raad over aanvragen voor de status van Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud (POM). Monumentenorganisaties met minimaal twintig rijksmonumenten in hun bezit en minimaal vijf jaar ervaring kunnen een aanvraag indienen. De aangewezen POM's hebben voorrang bij subsidieverlening en krijgen meer ruimte om de subsidie naar eigen inzicht te verdelen over hun monumentenbestand.

### **Immaterieel erfgoed**

Vanaf 2015 adviseert de raad over voordrachten voor de internationale selectie van immaterieel erfgoed bij UNESCO.

### **Vaststellen billijke auteursrechtvergoeding**

Per 1 juli 2015 is de Wet Auteurscontractenrecht in werking getreden. Deze wet heeft tot doel om de onderhandelingspositie van makers ten opzichte van de exploitanten van auteursrechtelijk beschermde werken te versterken, en voegt een aantal bepalingen aan de Auteurswet toe. Een van die bepalingen (artikel 25c Auteurswet) is het recht van makers op een minimale billijke vergoeding in ruil voor overdracht van hun auteursrecht of het verlenen van een exclusieve licentie.

Op grond van de wet Auteurscontractenrecht kan de minister van OCW na advies van een onafhankelijk adviesorgaan billijke auteursrechtvergoedingen vaststellen voor een bepaalde periode, naar aanleiding van een gezamenlijke aanvraag van een vereniging van makers en een vereniging van exploitanten. De Raad voor Cultuur is verzocht deze taak op zich te nemen die hij vanaf 2017 uitvoert.

### **3. Samenstelling raad**

## Raad voor Cultuur

Marijke van Hees *voorzitter*, Brigitte Bloksma,  
Lennart Booij, Özkan Gölpinar, Erwin van Lambaart,  
Cees Langeveld, Thomas Steffens, Liesbet van Zoonen,  
Jeroen Bartelse *directeur*.

## Kring van adviseurs

John Agesilas, Monica Alkemade, Annett Andriesen, Toos  
Arends, Roel Arkesteijn, Stef Avezaat, Saskia Bak, Lucky  
Belder, Mirthe Berentsen, Otto Berg, Frederique Bergholtz,  
Hélène Besancon, Liesbeth Bik, Martin van Bleek, Johan  
Boonekamp, Marjorie Boston, Lex ter Braak, Wiet de Bruijn,  
Willem Bruls, Shane Burmania, Artwell Cain, Marlon  
van Casteren, Diana Chin-A-Fat, Lodewijk Collette, Guy  
Corneille, Saskia Cornelissen, Joop Daalmeijer, Caroline  
Damwijk, Jos Debeij, René Delwel, Kees Dijk, Koen van Dijk,  
Ingrid Duindam, Teus Eenkhoorn, Femke Eerland, Ruud  
van Eeten, Jeroen van den Eijnde, Nous Faes, Ytje Feddes,  
Maike Fleuren, Nina Folkersma, René Geerlings, Dorien  
Goertzen, Emilie Gordenker, Koen Graat, Rolf Hage, Leo  
Hannewijk, Jenneke Harings, Henk Havens, Harmen van der  
Hoek, Eric Holterhues, Anne Hoogewoning, Eve Hopkins,  
Rixt Hulshoff Pol, Wim Hupperetz, Frank Huysmans, Wim  
Jansen, Nanda Janssen, Gemma Jelier, Wilja Jurg, Patricia  
Kaersenhout, Ferry Kesselaar, Ralph Keuning, Hicham  
Khalidi, Bernard Kobes, Jorn Konijn, Elsbeth Kwant, Charl  
Landvreugd, Stella van Leeuwen, Anneke van der Linden,  
Sander van Maas, Bregje Maatman, Henca Maduro, Jeroen  
van Mastrikt, Daniël van der Meer, Kees van der Meiden,  
Constant Meijers, Sander van Meurs, Mark Minkman, Tom  
de Mol, Rajae El Mouhandiz, Michael Nieuwenhuizen,  
Thomas Nijhuis, Guido van Nispen, Anoek Nuyens,  
Eleonoor Ochtman-Tchernoff, Sebastian Olma, Jamal  
Ouariachi, Erik Pals, Ben Peperkamp, Stephan Petermann,  
Tineke Postma, Erwin Provoost, Hans Renes, Nanette Ris,  
Géke Roelink, Gable Roelofsen, Hedwig Saam, Pim Schmitz,  
Henk Schoute, Annick Schramme, Bert Schreurs, Chris  
Sigaloff, Angélique Spaninks, Gert Staal, Saskia van Stein,

Gusta Teengs Gerritsen, Steven ten Thije, Yke Toepoel, Harry Tupan, Gunay Uslu, Jeroen Vanacker, Suzanne van de Ven, Flora Verbrugge, Ben Verfürden, Rob Vroegindewij, Jip Vuik, Mathieu Weggeman, Oeds Westerhof, Francine van der Wiel, Cor Wijn, Dieuwertje Wijsmuller, Corrie-Christine van der Woude, Zafer Yurdakul, Annemiek van der Zanden, Willem van Zeeland, Taco Zimmerman, Martine Zoeteman.

## Commissies

### Professionele Organisaties voor Monumentenbehoud

Jaap 't Hart *voorzitter*, Martin van Bleek, Arie den Dikken, Ido Esman.

### Europees Erfgoedlabel

Antoaneta Dimitrova, Riemer Knoop, Gerard Rooijackers, Astrid Weij.

### Immaterieel Erfgoed UNESCO

Gert Oostindie, Gerard Rooijackers, Hubert Slings, Alex van Stipriaan, Astrid Weij, Marlous Willemsen.

## Bureau

Jeroen Bartelse *directeur*, Thomas van den Berg *beleidsadviseur Letteren*, Samora Bergtop *beleidsadviseur Podiumkunsten*, Pieter Bots *senior beleidsadviseur Musea; coördinator BIS-beoordeling en -monitoring*, Klazien Brummel *senior beleidsadviseur Beeldende Kunst, Vormgeving en Architectuur; Creatieve Industrie; Europees Erfgoedlabel; Immaterieel Erfgoed UNESCO*, René van Geffen *persvoorlichter; communicatieadviseur*, Rob Harms *medewerker ICT*, Philippine Jenster *beleidsadviseur Erfgoed; Musea*, Lonneke Kok *senior beleidsadviseur Podiumkunsten*, Juliette Kouprie *secretaresse in opleiding*, Monique de Louwere *senior beleidsadviseur Beeldende Kunst; Internationaal Cultuurbeleid*, René van der Meer *repro en facilitaire ondersteuning*, Egidio Memeo *directiesecretaris*, Annet Pasveer, *senior beleidsadviseur Monumenten & Archeologie; Erfgoed*, Anna Pedroli *beleidsadviseur Media; Letteren*, Nancy Remmerswaal *management-assistent*, Louisa Vijfschaft *juridisch adviseur*, Jaap Visser



*senior beleidsadviseur Media, Madelon van Wandelen, managementassistent; medewerker financiën; Sofie de Wilde beleidsadviseur Podiumkunsten; Internationaal Cultuurbeleid, Renske van der Zee senior beleidsadviseur Cultuureducatie en -participatie; decentrale overheden, publieksbereik.*

*Bij de raad zijn vrijwel altijd stagiairs en rijkstrainees werkzaam. Ook stelt de raad leer- en ervaringsplekken beschikbaar.*

## Noten

1

Ontleend aan 'Agenda Cultuur 2017 – 2020 en verder', Raad voor Cultuur, 2015.

2

Marlet, 2009, Marlet, 2010.

3

Boogaard visualiseert dit handzaam in een betekeniscirkel voor kunst en cultuur, Boogaard, 2014.

4

Van Maanen, 2009, Bartelse en Weggeman, 2013, Gielen, 2014.

5

Simons, 2014: 1.

6

Jaarverslagen Raad voor Cultuur, [www.cultuur.nl](http://www.cultuur.nl)

7

'De Cultuurverkenning. Trends en ontwikkelingen in het culturele leven in Nederland', Raad voor Cultuur, 2014.

## Colofon

### Werkprogramma 2017 – 2018

Deze publicatie is een uitgave  
van de Raad voor Cultuur

#### *Leden*

Marijke van Hees *voorzitter*  
Brigitte Bloksma  
Lennart Booij  
Özkan Gölpinar  
Erwin van Lambaart  
Cees Langeveld  
Thomas Steffens  
Liesbet van Zoonen  
Jeroen Bartelse *directeur*

Raad voor Cultuur  
Prins Willem Alexanderhof 20  
2595 BE Den Haag

070 – 3106686  
info@cultuur.nl  
www.cultuur.nl

#### *Ontwerp* High Rise

Het is toegestaan (delen van)  
de inhoud van deze publicatie  
te citeren of te verspreiden, mits  
daarbij de Raad voor Cultuur  
en deze publicatie als bronnen  
worden vermeld.

Aan deze publicatie kunnen  
geen rechten worden ontleend.

Den Haag, september 2017

**De Raad voor Cultuur is het wettelijke adviesorgaan van de regering en het parlement op het terrein van kunst, cultuur en media. De raad is onafhankelijk en adviseert, gevraagd en ongevraagd, over actuele beleidskwesties en subsidieaanvragen.**